

Formatief handelen met rubrics

Rubrics worden steeds meer gebruikt op scholen als beoordelingsinstrument, ook bij lichamelijke opvoeding. Ze zijn erg geschikt om op een formatieve manier in te zetten, zeker wanneer je jezelf bij het ontwikkelen en gebruiken ervan houdt aan een aantal tips.

TEKST LARS BORGHOUTS, GWEN WEELDENBURG EN MENNO SLINGERLAND

Op veel scholen wordt in toenemende mate de discussie gevoerd rondom de invulling van de toetsing. Ook zijn veel vaksecties lichamelijke opvoeding (LO) bezig met een herziening van hun eigen toetspraktijken. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is vaak dat men meer aandacht wil voor formatief beoordelen. Bij formatief beoordelen staat het ondersteunen van het leerproces van de leerlingen centraal. Kort gezegd betekent dit dat leerlingen bij aanvang van het leerproces goed moeten begrijpen wát er geleerd moet worden en wanneer ze daarin

Bij formatief beoordelen staat het ondersteunen van het leerproces van de leerlingen centraal

succesvol zijn (feedup), gedurende het leerproces informatie ontvangen waardoor ze weten waar ze staan (feedback) en wat ze nog moeten doen om beter te worden (feedforward). Zowel de leraar als de (mede)leerlingen spelen in het proces van formatief beoordelen een actieve rol (Weeldenburg & Slingerland, 2019). We spreken overigens in dit verband vaak liever over formatief *handelen* in plaats van beoordelen. In

Lichamelijke Opvoeding Magazine 6 van 2019 is hieraan een volledig topic gewijd.

Om formatief handelen mogelijk te maken, is het van belang dat de succescriteria (ook wel beoordelingscriteria genoemd) goed zijn uitgewerkt. Uitgewerkte succescriteria zijn afgeleid van de leerdoelen en zorgen voor transparantie naar de leerlingen, maar ook naar collega's. Dit laatste is vooral belangrijk om ervoor te zorgen dat alle collega's binnen de vakgroep zo veel mogelijk op dezelfde manier beoordelen en daarmee de inter-beoordelaars-betrouwbaarheid te verhogen.

Voordelen van rubrics

Rubrics zijn een steeds meer gebruikt instrument om succescriteria overzichtelijk uit te werken. Een rubric is een beoordelingsmatrix waarin voor een bepaalde complexe vaardigheid of product, criteria zijn uitgewerkt naar verschillende niveaus (Van Berkel, Bax & Joosten-ten Brinke, 2014). Zie bijvoorbeeld de rubric van de handstand in figuur 1. Het grote voordeel hiervan is dat voor zowel leerlingen als leraren, mogelijke ontwikkelstappen zijn uitgewerkt van een eenvoudig naar een meer complex niveau. Hierdoor krijgen de leerlingen vooraf inzicht in waar ze naartoe kunnen of moeten werken (feedup-functie). Wanneer ze tussentijds door de leraar met de rubric worden beoordeeld, dan wel zichzelf of elkaar

beoordelen, krijgen ze beter zicht op waar ze staan in hun leerproces (feedback-functie). Wanneer ze in de rubric vervolgens één niveau verder kijken, krijgen ze zicht op wat de volgende stap in hun leerproces zou kunnen zijn (feedforward-functie). Uiteraard zijn er dan nog steeds uitleg en tips van de leraar nodig en moeten er betekenisvolle leeractiviteiten worden aangeboden waarmee de leerlingen hun vaardigheden verder kunnen ontwikkelen. Een rubric is immers enkel een hulpmiddel.

Een rubric kan zowel voor het leerproces van de leerling als ook voor het didactisch handelen van de leraar zorgen voor structuur en houvast

Een rubric kan zowel voor het leerproces van de leerling als ook voor het didactisch handelen van de leraar zorgen voor structuur en houvast. We weten dan ook uit een groot aantal onderzoeken dat het werken met rubrics een significant, positief effect kan hebben op het leren en de zelfregulatie van leerlingen (Panadero & Jonsson, 2020). Rubrics kunnen bovendien de betrouwbaarheid van de beoordeling door de leraar verhogen. Echter, er is ook kritiek dat rubrics vaak slecht worden ontworpen of gebruikt, en daarmee soms juist negatieve effecten op het leren hebben. In dit artikel geven we daarom een aantal tips voor het ontwikkelen van goede rubrics en hoe je deze kunt gebruiken om het formatief handelen te ondersteunen. Deze tips zijn gebaseerd op zowel literatuur over rubrics (o.a. Kerkhoffs, Stark & Zeelenberg, 2006; Van Berkel, Bax & Joosten-ten Brinke, 2014), als op onze eigen uitgebreide ervaring met het gebruik van rubrics in het werkveld van de LO.

Rubrics maken

Rubrics bestaan uit criteria en niveaubeschrijvingen. Criteria zijn 'de aspecten waarop wordt beoordeeld'. De criteria van de voorbeeldrubric met betrekking tot de handstand zijn *opgooien van de benen*, *recht staan*, *balans houden* en *terugkomen tot stand*. De niveaubeschrijvingen omschrijven de prestatie (in dit geval een vaardigheid) voor elk criterium op een aantal niveaus. We geven nu een aantal tips voor het ontwikkelen van criteria en niveaubeschrijvingen in een rubric.

Criteria:

- **Ben compleet.** Wanneer je de kwaliteit van een handstand wilt beoordelen, zou het bijvoorbeeld vreemd zijn om geen criterium over het 'opgooien' in je rubric op te nemen. Je moet dus goed nadenken over welke aspecten allemaal bijdragen aan de kwaliteit van een

prestatie. Overigens kan het best zo zijn dat je de leerlingen in bepaalde lessen bewust maar op een beperkt aantal criteria laat richten. Bijvoorbeeld bij een doelspel alleen op de verdedigende rol. In dat geval gebruik je natuurlijk alleen de criteria die betrekking hebben op de verdediging. Maar dan moet je er uiteraard nog steeds goed over nadenken welke criteria er van belang zijn bij de vaardigheid verdedigen. In onderzoek noemt men dit ook wel validiteit: meten wat je wilt meten.

- **Gebruik taal afgestemd op leeftijd en doelgroep.** Het is handig wanneer zowel voor collega's als leerlingen in één oogopslag duidelijk is wat het criterium inhoudt. Bij 'opgooien van de benen' is het bijvoorbeeld meteen voor iedereen duidelijk over welk aspect van de handstand het gaat.
- **Ontwerp niet te veel criteria.** Hoe complexer de vaardigheid, hoe meer criteria je nodig hebt. Maar té veel criteria in een rubric maakt het beoordelen vooral lastiger. Je zou bijvoorbeeld het 'terugkomen tot stand' in de voorbeeldrubric verder uit kunnen splitsen naar 'terugkomen' en 'eindigen' maar zo raak je het zicht op het grotere geheel en de complexiteit van de beweging een beetje kwijt. Daarnaast zijn het aspecten van de beweging die je normaal gesproken altijd in combinatie met elkaar moet aanbieden en moet laten oefenen. Het is dus beter om die samen te nemen.

Niveaubeschrijvingen:

- **Maak het 'meetbaar'.** Probeer zaken te beschrijven die ook echt te zien zijn. Bijvoorbeeld niet: 'Ik weet alle spelregels van basketbal', want tenzij je een kennistoets over spelregels zou afnemen, kun je dat niet 'meten'. Je zou wel kunnen zeggen: 'Bij het basketbal speel ik volgens de spelregels'. Dat is immers zichtbaar.
- **Gebruik taal afgestemd op leeftijd en doelgroep.** Net als de criteria, moeten de niveaubeschrijvingen begrijpelijk zijn voor zowel collega's als leerlingen. Dus niet te veel vaktermen en moeilijke woorden of zinnen. Je moet er immers makkelijk en liefst snel mee kunnen werken. Hoewel je er niet altijd aan ontkomt, moet je ook proberen om waar mogelijk subjectieve termen (zoals soms, altijd, een beetje, etc.) te vermijden. Deze leiden vaak tot onduidelijkheid en discussie. Ook betekent dit dat je soms niveaubeschrijvingen zult moeten aanpassen voor bepaalde doelgroepen, bijvoorbeeld een extra eenvoudige rubric voor jongere basisschoolleerlingen om zelf mee te werken.
- **Gebruik positieve bewoordingen.** Schrijf in een rubric liefst niet wat iemand nog niet kan, maar wat er al wel te zien is. Dus niet: 'Ik kan nog niet zelfstandig opgooien' bij de handstand, maar 'Ik kan met ondersteuning van hulpmiddelen en medeleerlingen komen

Bronnen

- Kerkhoffs J, Stark, E., Zeelenberg, T. (2006). Rubrics als beoordelingsinstrument voor vaardigheden. *Enschede: SLO*
- Panadero, E., & Jonsson, A. (2020). A critical review of the arguments against the use of rubrics. *Educational Research Review*, 30, 100329.
- Panadero, E., & Jonsson, A. (2020). A critical review of the arguments against the use of rubrics. *Educational Research Review*, 30, 100329.
- Van Berkel, H., Bax, A., & Joosten-ten Brinke, D. (redactie) (2014). *Toetsen in het hoger onderwijs*. Derde, geheel herziene druk. Houten: Bohn Stafleu.
- Weeldenburg, G. Slingerland, M. (2019). *Formatief evalueren; een essentieel onderdeel van het bewegingsonderwijs*. *Lichamelijke Opvoeding* 6, 6-9.
- Weeldenburg, G., Zondag, E., & De Kok, F. (2020). *Spelinzicht: Een speler- en spelgecentreerde didactiek van spelsporten*. Nieuwegein, Nederland: Jan Luitingh Fonds.

◀ *Werken met rubrics*

tot een handstand'. Het kan immers demotiverend werken voor een leerling wanneer er in een rubric steeds staat wat deze nog niet kan. Datzelfde geldt voor de 'kopjes' boven de niveaus. In plaats van bijvoorbeeld 'Onvoldoende, Matig, Voldoende, Goed' kun je voor formatief handelen beter gebruik maken van indelingen als 'A, B, C, D' of 'Rookie, Semi-Pro, Pro, Master', enz.

- *Gebruik de 'Ik-vorm'*. Aansluitend bij het vorige punt over motivatie, is het aan te raden om een rubric in de 'ik-vorm' te schrijven. Dus niet 'de leerling kan zelfstandig opgooien tot handstand' maar 'ik kan zelfstandig opgooien tot handstand'. Dat leidt tot meer gevoel van eigenaarschap bij de leerling.

- *Denk na over de volgorde*. Leerlingen lezen de rubrics meestal van links naar rechts. Door het hoogste niveau links in de rubric te zetten, krijgen de leerlingen meteen een beeld van het mogelijke einddoel. Dit kan handig zijn in een rubric waarvan je denkt dat een groot deel van de leerlingen het hoogste niveau zou moeten kunnen bereiken. Als het hoogste niveau voor de meesten echter onbereikbaar is, kun je waarschijnlijk beter het laagste niveau links zetten.

Een belangrijke beslissing is verder, hoeveel niveaus je in een rubric opneemt. Heb je te weinig niveaus dan zullen niet alle leerlingen een beschrijving vinden die echt goed bij hun niveau

past. Bij te veel niveaus wordt het voor de leerlingen te moeilijk om te bepalen op welk niveau ze zitten. Ook voor de leraar is het dan lastiger beoordelen. Je kunt het beste beginnen met het beschrijven van het hoogste niveau dat leerlingen zouden kunnen bereiken. Vervolgens beschrijf je het minimale niveau dat je denkt te zullen zien bij leerlingen. Dit niveau dient echt voor alle leerlingen uit je klas haalbaar te zijn. Daarna moet je goed bedenken welke niveaus je daartussen nog kunt verwachten, niveaus die nog goed van elkaar te onderscheiden zijn. Het is gebruikelijk dat in een rubric voor elk criterium evenveel niveaus zijn beschreven. Maar dit is zeker bij het formatief gebruik van rubrics niet noodzakelijk. Wanneer je bij de handstand voor de criteria 'recht staan' en 'terugkomen tot stand' maar drie betekenisvolle niveaus kunt onderscheiden en bij andere criteria vier, dan is er niks op tegen om dat ook zo in je rubric te zetten (zie figuur 1).

Rubrics gebruiken

Je kunt als leraar de rubrics ook gebruiken om de leeropbrengsten van de leerling aan het einde van het leerproces summatief te beoordelen (bijvoorbeeld in de vorm van een cijfer). Je hebt dan echter wel scoringsregels voor je rubric nodig en je moet waarschijnlijk een weging aanbrengen in de verschillende criteria. Want vaak vind je die niet allemaal even belangrijk. Wanneer de rubric echter alleen gebruikt wordt voor het formatief handelen, dan zijn scoringsregels en een weging niet nodig. Sterker nog, wanneer je cijfers aan een rubric verbindt dan is het risico groot dat leerlingen zich daar te veel op gaan richten. Terwijl je juist wilt dat ze bezig zijn om zichzelf te verbeteren, zonder steeds na te denken over de vraag 'heb ik nu een voldoende of niet?'. Het is dus vanuit formatief oogpunt aan te raden om met leerlingen zo lang mogelijk (of helemaal) weg te blijven bij het berekenen van een cijfer of andere beoordelingen op basis van de rubric.

Het ontwikkelen van een nieuwe rubric is best veel werk en het duurt vaak een hele tijd voordat je er in de praktijk echt tevreden over bent. Het is dus aan te raden om rubrics te maken die je bij meerdere (vergelijkbare) beweegactiviteiten en voor langere tijd kunt gebruiken. Wanneer je bijvoorbeeld een rubric maakt voor dans, dan zijn er misschien een aantal algemene criteria die voor meerdere dansactiviteiten van toepassing zijn. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het 'in de maat bewegen'. Bij het beweegdomein turnen zijn er misschien criteria die altijd gelden voor de beweeguitdaging 'over de kop gaan' of 'zwaaien'. Een aanvaller bij een doelspel moet altijd zien 'vrij te lopen' om de bal te ontvangen. Door rubrics te maken met veel van dat soort algemene criteria (of zelfs met alleen dat soort criteria) zijn deze in veel verschillende lessen en bij veel verschillende vaardigheden in te zetten. Met als bijkomend voordeel, dat je op die manier met doorlopende leerlijnen kunt werken. Zo zou je in een lessenreeks doelspelen waarbij je de spelactiviteiten hockey, voetbal en handbal centraal stelt, (grotendeels) met dezelfde rubric kunnen werken. Leerlingen gaan op deze manier de succescriteria steeds beter herkennen, en krijgen daarmee houvast om zichzelf daarop te verbeteren. Eventueel kun je daar dan per doelspel nog een of meer aparte criteria aan toevoegen, wanneer je denkt dat dit nodig is. In figuur 2 zie je een voorbeeld van zo'n rubric, specifiek gericht op balbezit houden en overspelen.

Als leraar is het natuurlijk belangrijk dat je heel goed op de hoogte bent van de inhoud van de rubric. Op die manier kun je leerlingen goed feedup, feedback en feedforward geven. Probeer dat vooral te doen in de bewoordingen die ook in de rubric staan. Wanneer je dat doet, herkennen de leerlingen dat de tips die jij geeft rechtstreeks te maken hebben met de niveaus uit de rubric. Dit geeft voor hen weer extra structuur aan het leerproces.

▼
Figuur 1: Voorbeeld van een rubric voor de handstand

Criteria	Niveau A	Niveau B	Niveau C	Niveau D
Opgooien van de benen	Ik kan mijn benen opgooien en zelfstandig tot een handstand komen.	Ik kan mijn benen opgooien en met hulp van medeleerlingen tot een handstand komen.	Ik kan met ondersteuning van hulpmiddelen en medeleerlingen komen tot een handstand.	Ik kan steunen op mijn eigen handen waarbij mijn ellebogen recht blijven.
Recht staan	Ik kan een handstand maken waarbij mijn handen, schouders, heupen, knieën en voeten in een rechte lijn zijn.	Ik kan een handstand maken waarbij mijn handen, schouders en heupen in een rechte lijn zijn.		Ik kan een handstand maken waarbij mijn handen en schouders in een rechte lijn zijn.
Balans houden	Ik kan tenminste 5 seconden in balans staan en mijn handen daarbij op dezelfde plek houden.	Ik kan tenminste 2 seconden in balans staan en mijn handen daarbij op dezelfde plek houden.	Ik kan tenminste 1 seconde in balans staan en mijn handen daarbij op dezelfde plek houden	Door mijn handen te verplaatsen kan ik even blijven staan
Terugkomen tot stand	Ik kan uit mijn handstand komen door mijn voeten gecontroleerd één voor één op de mat te plaatsen en in een vloeiende en snelle beweging rechtop te komen.	Ik kan uit mijn handstand komen door mijn voeten één voor één op de mat te plaatsen en rechtop te komen .		Ik kan uit mijn handstand komen door mijn voeten tegelijkertijd op de mat te laten vallen . Ik eindig zittend of voorovergebogen .

Criteria	Master	Pro	Semi-pro	Rookie
Bal afschermen	Als de tegenstander de bal wil veroveren, dan maak ik mij direct breed door mijn lichaam tussen de bal en de tegenstander te brengen. Ik kan in alle spelsituaties de bal controleren en afschermen, en daarmee voorkomen dat de tegenstander de bal afpakt.	Als de tegenstander de bal wil veroveren, dan maak ik mij breed door mijn lichaam tussen de bal en de tegenstander te brengen. De tegenstander krijgt desondanks soms de kans om naar de bal te reiken en deze af te pakken.	Als de tegenstander de bal wil veroveren, dan onderneem ik actie om mezelf breed te maken door mijn lichaam tussen de bal en de tegenstander te brengen. De tegenstander krijgt ruimte om naar de bal te reiken en deze af te pakken.	Als de tegenstander de bal wil veroveren, dan blijf ik stilstaan waardoor de bal eenvoudig door de tegenstander af te pakken is.
Overzicht houden	Ik kijk in alle spelsituaties voortdurend over de bal heen en heb daarbij oog voor mijn teamgenoten, tegenstanders en het doel. Ik heb de bal op ieder moment 'klaar' voor een vervolgactie.	Ik kijk in spelsituaties voortdurend over de bal heen en heb daarbij oog voor mijn teamgenoten, tegenstanders en het doel. Als de druk van de tegenstander groter wordt, heb ik alleen nog oog voor de bal.	Ik onderneem actie om over de bal heen te kijken en oog te hebben voor mijn teamgenoten, tegenstanders en het doel. Mijn ogen zijn regelmatig gericht op de bal.	Mijn ogen zijn gericht op de bal.
Op maat aanspelen	Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, dan speel ik de bal met de juiste richting en snelheid, op het juiste moment door naar mijn teamgenoot. Ik houd daarbij rekening met de mogelijkheden van mijn teamgenoot en de positie van de tegenstander(s). Ik beslis en handel snel en het rendement van mijn acties is hoog.	Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, dan speel ik de bal met de juiste richting en snelheid, op het juiste moment door naar mijn teamgenoot. Ik houd daarbij rekening met de mogelijkheden van mijn teamgenoot en de positie van de tegenstander(s).	Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, dan speel ik de bal richting een teamgenoot af.	Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, dan onderneem ik een poging om de bal richting een teamgenoot af te spelen.

Gevoel voor kwaliteit

De belangrijkste tip voor het formatief gebruik van rubrics is dat de leerlingen er vooral zelf mee moeten werken. Op die manier ontwikkelen ze een 'gevoel voor kwaliteit'. Aan het begin van een leerlijn moeten leerlingen begrijpen wat het leerdoel is en wat daarvoor de succescriteria zijn. De rubric alleen uitdelen en eventueel kort bespreken, is dan meestal niet genoeg. Je kunt leerlingen beter aan het werk zetten met de rubric. Bijvoorbeeld door beelden te laten zien van een goed en een onvoldoende voorbeeld en ze dan in kleine groepjes aan de hand van de rubric te laten bespreken wat ze zien. Of als dat voor jouw doelgroep te veel gevraagd is, door als leraar zelf de beelden te bespreken met de rubric erbij en dan af en toe eens een leervraag te stellen. Gedurende de lessen kun je leerlingen zichzelf of elkaar dan af en toe laten observeren en laten voorzien van feedback. Daarbij is het verstandig om focus aan te brengen en ze bijvoorbeeld maar naar een of twee criteria uit de rubric te laten kijken. Door het werken met de rubrics worden de leerlingen herinnerd aan wat ze ook alweer aan het leren zijn en hoever ze in dat proces staan. Uiteraard is het daarbij de kunst om hen niet bovenmatig vaak of lang stil te laten staan of zitten; je wilt immers niet al te veel fysiek actieve lestijd verloren laten gaan. Wanneer een rubric alleen wordt gebruikt in een korte lessenserie en je daarin de leerlingen actief wilt betrekken, dan kost dat relatief veel tijd. Dat is dus nóg een argument om vooral te werken met rubrics die

'lang mee kunnen gaan' in een doorlopende leerlijn. Maar bedenk ook dat het werken met rubrics hoe dan ook taakgerichte *leertijd* is. Soms levert even stilstaan de meeste vooruitgang op!

Ervaring heeft ons geleerd dat je bij het ontwikkelen en invoeren van rubrics, samen met je collega's de tijd moet nemen om te experimenteren. De start is daarbij altijd het omschrijven van een goed leerdoel. Pas daarna kun je gaan nadenken over de succescriteria. Het is bovendien handig om klein te beginnen, bijvoorbeeld met het maken van één rubric en hiermee eens te werken in de lessen. Ook is het noodzakelijk om als leraren met elkaar en de leerlingen ervaringen uit te wisselen, om op grond hiervan de rubrics steeds bij te stellen. Niet alles zal in een keer lukken, maar wanneer je volhoudt en goed samenwerkt zullen rubrics heel zinvolle en bruikbare instrumenten blijken om het leerproces van je leerlingen te ondersteunen.

Scan deze QR-code voor een website waarop veel door ons verzamelde voorbeeldrubrics te vinden zijn. Pas deze, met de tips uit dit artikel, aan aan jouw eigen lessen en leerlingen! Daarnaast vind je ook op <https://www.rubricsmaken.nl/> een grote verzameling LO-rubrics.

▲ *Figuur 2: Rubric voor een doorlopende leerlijn 'doelspelen-balbezit behouden en overspelen'. Uit het boek Spelinzicht (Weeldenburg e.a., 2020).*

Lars Borghouts, Gwen Weeldenburg en Menno Slingerland zijn docent bij Fontys ALO Eindhoven en onderzoeker in het lectoraat Move to Be.

Foto

Anita Riemersma

Contact

l.borghouts@fontys.nl

Kernwoorden

beoordelen, evalueren, rubric